

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Година LXVII

Број 1

Београд 2020.

НОВО У СРПСКОЈ ЕТНОЛИНГВИСТИЦИ

(*О вредностима у српском језику*, зборник радова, књига 2,
ур. Дејан Ајдачић, Београд: Алма, 2019, 199 стр.)

У мају 2019. године у Културном центру Београда одржана је промоција друге књиге зборника *О вредностима у српском језику*, на којој су, поред уредника зборника, Дејана Ајдачића, говориле и сараднице Института за српски језик САНУ – Ивана Лазих Коњик и Маријана Ђукић. У овом зборнику (као и у његовој првој књизи, објављеној 2015. године) обједињени су радови српских учесника међународног пројекта ЕУРОЈОС, с тим да су у другој књизи придодати радови Пјотра Мирохе и Светлане Толстој.

Пројекат истраживања вредности у различитим језицима и културама – *Европска слика света Словена и њихових суседа* (ЕУРОЈОС) предводи зачетник лублинске етнолингвистичке школе академик Жежи Бартмињски. Основа истраживања је изграђена на методички изабраним фрагментима језичко-културне слике света Словена на поредбеној основи. Циљ је испитати специфичности разумевања изабраних вредности од стране корисника одређеног језика.

Овом приликом приказаћемо другу књигу зборника *О вредностима у српском језику*, објављену 2019. године.

Уводни текст Жежија Бартмињског под насловом „О профилисању појмова с тачке гледишта когнитивне етнолингвистике” (7–36 стр.) износи кључне појмове лублинске когнитивне етнолингвистике, са освртом на њихове међусобне односе. Аутор истиче да фокус лублинске когнитивне етнолингвистике никако нису само народни говори и фолклор, већ језик у свим његовим варијантама, укључујући и говорни, односно стандардни језик. Као инструментаријум појмова лублинске когнитивне етнолингвистике издвајају се: језичка слика света, стереотип, когнитивна дефиниција, тачка гледишта и интерпретативна перспектива, профилисање и профил, субјекат и вредности. Појам *језичка слика света* је кључни појам који одређује главни предмет интересовања когнитивно усме-

рене етнолингвистике. Бартмињски језичку слику света дефинише као „у језику садржану, различито вербализовану интерпретацију стварности, која се може изразити у виду комплекса судова у свету” (13. стр.). Чиниоци језичке слике света су *стереотипи* и, прихватајући концепцију Липмана и Патмана, Бартмињски сматра да су то слике предмета формиране у одређеним друштвеним оквирима искуства, који одређују шта предмет јесте, како изгледа, како дејствује и како га третира човек. За опис стереотипа служи *когнитивна дефиниција*, чији је главни циљ „искаживање начина поимања предмета од стране говорника датог језика” (14. стр.). Когнитивна дефиниција претпоставља субјективну *тачку гледишта*, односно „субјектно културни чинилац, који одлучује о начину говора о категоризацији предмета, о избору ономасиолошке основе при стварању његовог имена, о избору особина које се односе на предмет у конкретним исказима и устаљене су у значењу” (15. стр.). У садејству са *тачком гледишта* је *интерпретативна перспектива*, а оне здружене дају основ да се говори о профилисању слике предмета и стварању различитих субјективних „представа” о њему. Кључна улога приписана је категорији *субјекта*, а посебно место припада појму *вредности*. Објашњавајући овај појам, Бартмињски истиче да су то „идеје и предмети којима особа приписује важну улогу у животу, којима стреми, које жели да постигне јер одговарају њеним потребама у симболичкој, психо-друштвеној или материјалној сфери” (стр. 15–16). Бартмињски на крају дефинише и главну тему – *профилисање* тј. субјективну језичко-појмовну операцију која представља посебно обликовање слике предмета кроз његово поимање према одређеним аспектима, док се под појмом *профил* подразумева варијанта представе предмета обликована одабиром аспеката. Приликом истраживања вредности морају бити укључени системски подаци и подаци из најразличитијих текстова, чему се придружују и резултати добијени анкетним истраживањима.

Други по реду рад у зборнику – коауторски рад Стане Ристић и Иване Лазић Коњик – „Концепт *породица* у српском језику у светлу системских података” (37–59 стр.) део је великог истраживања концепта *породица* у српском језику у склопу израде чланка *Аксиолошког лексикона Словена и њихових суседа* међународног пројекта ЕУРОЈОС. Анализирајући материјале свих релевантних речника српског језика, ауторке показују начин концептуализације анализираниог појма с посебним освртом на социјалне, генеалолошке и физичке аспекте.

У зборнику следи рад Маријане Ђукић „Лингвокултуролошка анализа концепта *пријатељство* у српском језику и српској култури” (60–95 стр.). У овом истраживању се представља концепт *пријатељство* према схватању српског народа на основу методологије оснивача лублинске етнолингвистичке школе Жежија Бертмињског, узимајући у обзир три типа извора: системске податке – добијене из општег (дескриптивног), етимолошког и асоцијативног речника српског језика, два речника синонима и три речника жаргонских речи и израза; анкетне податке – добијене испитивањем актуелних представа о појму *пријатељство* старих и младих говорника српског језика и текстуалне податке – добијене праћењем котирања појмова *пријатељство* и *пријатељ* у пословицама и

унутар политичког и рекламног дискурса савременог српског језика. Ауторка на крају рада долази до когнитивне дефиниције испитиваног појма.

Рад „Полисемија српске лексеме *народ* и њене последице. Пример Начертанија Илије Гарашанина” (96–110 стр.) аутора Пјотра Мирохе са Института за словенску филологију Јагелонског универзитета у Кракову доноси анализу коришћења полисемије лексеме *народ* у меморандуму Илије Гарашанина. Аутор закључује да је неодређеност класних и етничких аспеката дате лексеме извор распрострањености њене употребе за време друштвених и политичких заокрета. Анализом дискурса Илије Гарашанина аутор показује да се многозначност српске лексеме *народ* употребљава у правцу остваривања политичких циљева.

Даље следи рад „Концепт *понос* у српском језику и српској кутури” (111–142 стр.) Весне Николић. Са циљем доласка до когнитивне дефиниције овог појма, ауторка у истраживању користи сва три типа извора – речничке, анкетне и текстовне. Ауторка закључује да је у вези са лексемом *понос* важно истаћи поларност овог појма, односно чињеницу да је понос емоција са „два лица” – емоција која се примарно везује за позитивну конотацију, али може значити и негативна својства, када се приближава концептима гордости, охолости и надмености; некада подразумевајући колективно, а некада индивидуално осећање.

У раду „Здравље у српском језику: ка когнитивној дефиницији” (143–159 стр.) Марија Стефановић је, пратећи становишта лублинске когнитивне етнолингвистике, указала на разлике између традиционалних лексиколошких дефиниција, које најчешће дају основне податке о здрављу, и когнитивних дефиниција, које би требало да садрже стереотипне судове доказане језичким материјалом.

У раду „Неколико руско-српских паралела из области народног правосуђа” (160–174 стр.) Светлана Толстој издваја неке од нормативних начела народне културе: Божје заповести, државни закон, обичајно право и неписане препоруке. Поредићи примере из руске и српске етнографије, показује нам различите начине јавног срамоћења, односно кажњавања након учињеног недела, на пример, уколико је у питању била крађа, оптужени је морао носити ствари које је украо, најчешће уз пропратне речи у служби упозорења осталима, као што су „немојте као ја”. Ауторка нам пише и о два начина провере истинитости окривљених који су забележени у Вуковом Рјечнику – један је бацање у воду уколико се мислило да је у питању вештица, а други је проверавање искрености мазијом.

Последњи рад у зборнику носи назив „Праведност у српском језику” (175–199 стр.), а аутор је Дејан Ајдачић. У раду се анализира концепт *праведност* коришћењем метода лублинске когнитивне етнолингвистике – на основу грађе из речника, као и из штампаних и електронских текстова. Аутор ипитује сложене семантичке релације појма *праведност*, при чему оставља могућност даље истраживања овог веома сложеног и – у српској култури, језику и традицији – изразито важног појма.

Оваква испитивања вредности у српском језику, култури и традицији, дотицајући се психолошких, социјалних и моралних питања, значај зборника *О вредностима у српском језику* чине немерљивим. Еминентни научници у својим ра-

довима доносе нови приступ и нови поглед на етнолингвистику, упознајући нас са методологијом лублинске етнолингвистичке школе и учењима Јежија Бартомињског. Центар истраживања стављен је на појмове *породица*, *пријатељство*, *здравље*, *понос*, *праведност*, а кроз њихову анализу аутори су показали на који начин представници српског народа концептуализују стварност и какав је њихов систем вредности. Постојање оваквих монографија утире добар пут за наредна истраживања из домена етнолингвистике и њој сродних дисциплина.

Јована Љ. Димитријевић